

А. В. П е т р а у с к а с

АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ПОБЛИЗУ с. СТРЕМИГОРОД ЖИТОМИРСЬКОЇ обл.

В роботі репрезентовано результати археологічних досліджень 2013 р. теренів Коростенського р-ну Житомирської обл., який раніше не обстежувався. До наукового обігу вводяться нові археологічні пам'ятки доби бронзи, раннього заліза та пізнього середньовіччя.

К л ю ч о в і с л о в а: курган, поселення, вододіл, культурний шар.

Протягом жовтня—грудня 2013 р. Централіноукраїнська археологічна експедиція ІА НАН України проводила археологічні обстеження земельної ділянки, запланованої для відведення під будівництво Стремигородського гірничозбагачувального комбінату. Ця площа знаходиться між сс. Мелені, Граби, Соболівка, Хотинівка, Стремигород, Болярка, Винарівка Коростенського р-ну Житомирської обл. Територія комбінату охоплює також частину с. Діброва Коростенського р-ну.

Ділянка займає вододіл річок Кремно, Синява — праві притоки р. Уж (права притока р. Прип'ять — права притока р. Дніпро) та рр. Злобич і Перегорщ — ліві притоки р. Ірша (ліва притока р. Тетерів — права притока р. Дніпро). З південного боку на територію ділянки частково заходять змеліоровані витоки р. Веснач (права притока р. Ірша — ліва притока р. Тетерів — права притока р. Дніпро). В межах обстежуваної території розташовано кілька озер та велика кількість заболочених западин. Поверхня ділянки рівнинна, без значних перепадів висот. Переважна більшість південно-західної частини ділянки розорюється під сільгоспкультури та має незначні

заболочені осередки. Південно-східна частина частково зайнята сільгоспкультурами, частково використовується під пасовища. Центральна та північна частини ділянки здебільшого зайняті лісом та чагарниками і заболоченими місцинами (рис. 1).

У межах обстежуваної зони, в південній її частині, де наявні значні ділянки горизонтальних відшарувань ґрунту, проводилось детальне візуальне обстеження з метою виявлення ознак культурного шару. На переважній частині ділянки поверхня задернована і зайнята чагарниками та лісом, тому пошуки культурного шару проводились шляхом шурфування території. Пам'ятки з наземними візуальними ознаками (кургани, городища, вали та ін.) обстежувались шляхом звичайного огляду місцевості.

Рис. 1. Загальний план ділянки Стремигородського гірничозбагачувального комбінату та археологічних пам'яток на цій території

Рис. 2. Діброва I — поселення відкритого типу доби бронзи — раннього залізного віку та пізнього середньовіччя. Фото з півночі

За результатами вивчення літературних та архівних джерел дані про археологічні пам'ятки, відкриті в межах обстежуваної території, не виявлено. Віддаленість від річок, великих озер, заболоченість значної частини площі та важка доступність через чагарники та лісові насадження, вірогідно, стали основною причиною того, що переважна більшість дослідників археологічних старожитностей оминали увагою вказану територію. Археологічні розвідки І.П. Русанової пройшли південніше, по течії р. Ірша. В.К. Пясецький обстежував ліві притоки р. Ірша в районі с. Ємилівка (Русанова, 1958, с. 33—46; 1960, с. 63—69; 1973; Пясецький, 1973).

Нижче наводяться нові дані про виявлені в ході досліджень поселенські структури та могильники на теренах Коростенського р-ну Житомирської обл.

БАГАТОШАРОВЕ ПОСЕЛЕННЯ ДІБРОВА I

Поселення відкритого типу доби бронзи — раннього залізного віку та пізнього середньовіччя розташоване за 1,2 км на південь від південно-західної околиці с. Діброва. За 1 км на північний схід проходить ґрунтова дорога з кам'яним відсівом між селами Діброва та Мелені.

Поселення знаходиться на правому березі взятого в канал витоку р. Веснач — ліва притока р. Ірша — ліва притока р. Тетерів — права притока р. Дніпро. Займає похилий схил річки та частково виходить на рівнинну територію. Поверхня задернована, місцями відзначені поодинокі кущі. Площа пам'ятки становить 0,75 га (рис. 2).

В межах двох пошукових шурфів (№ 26 і 27) зафіксовано наступну стратиграфію культурних нашарувань: верхній шар 0—0,25—0,3 м темно-сірий однорідний гумусований супісок із знахідками. Нижче залягав шар материкового світло-сірого плямистого супіску.

З культурного шару поселення походять знахідки кісток тварин, деякі обвуглені та повністю кальціновані; шматки деревного вугілля, печини. Виявлено фрагмент ліпної посудини доби бронзи — раннього залізного віку,

Рис. 3. Знахідки з поселення: вінце гончарної посудини, уламок стінки ліпної посудини та кістка тварини

а також вінце гончарного горщика XVII ст., випаленого в гончарному горні. Тісто посудини світлоглиняне, добре вимішане, з домішками піску. Внутрішня поверхня посудини вкрита шаром зеленої прозорої поливи (рис. 3).

ПОСЕЛЕННЯ ВИРОБНИЧОГО ХАРАКТЕРУ ДІБРОВА 2

Пам'ятка доби пізнього середньовіччя Діброва 2 розташована за 0,8 км на південь від південно-західної околиці с. Діброва. За 0,8 км на північний схід від неї проходить ґрунтова дорога з кам'яним відсівом Діброва — Мелені, а за 0,7 км на північний захід проходить ґрунтова дорога Діброва — Граби (рис. 4).

Поселення знаходиться на лівому березі взятого в меліораційний канал витоку р. Веснач. Займає схил та верхню рівнинну частину дюноподібного підвищення, яке утворює лівий берег витоку р. Веснач та південно-західний берег заболоченої низовини, що прилягає до нього з північного сходу. Поверхня на сьогоднішній день повністю задернована, лише місцями є відкриті ділянки ґрунту, утворені внаслідок діяльності гризунів (кратовини) та диких кабанів. Загальна площа поселення становить 0,76 га.

Рис. 4. Діброва 2. Поселення виробничого характеру пізнього середньовіччя. Фото з півдня

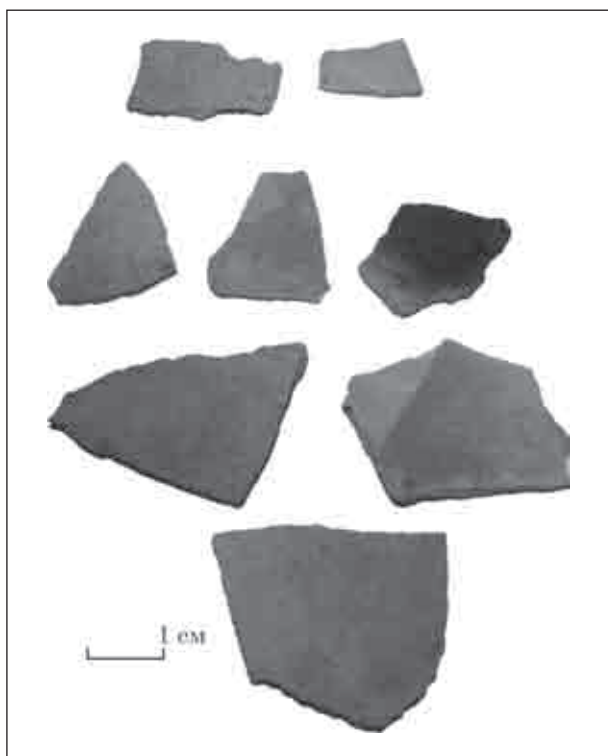

Рис. 5. Діброва 2. Знахідки стінок гончарної кераміки пізнього середньовіччя

Пошуковим шурфом № 72 зафіксовано залишки пізньосередньовічної піротехнічної споруди у вигляді шару лінзовидного заглиблення в материк, додатково обмазаного глиною та укріпленого природним камінням. В стінці шурфа було відзначено виразні ознаки неодноразового використання споруди, про що свідчать декілька шарів окремо обпаленої підмазки материкового котловану. В заповненні виявлено шматки перепаленого каміння, потужний шар попелу, дрібних деревинних вуглинок, шматків обпаленого суглинку та декілька фрагментів стінок гончарних посудин доби пізнього середньовіччя, які мають виразні ознаки вторинного випалення — однорідний злам стінки, світлий однорідний колір забарвлення поверхні і зламу (рис. 5). Не виключено, що споруда могла використовуватися у виробничих цілях, наприклад, для виготовлення поташу.

В межах пошукових шурфів з території поселення відзначена наступна стратиграфія: верхній шар 0—0,25—0,4 м — чорний однорідний гумусо-

ваний супісок із знахідками фрагментів стінок гончарних посудин доби пізнього середньовіччя та шматочків печини і деревних вуглинок. Материк — сірий плямистий суглинок без знахідок.

ПОСЕЛЕННЯ ДІБРОВА 3

Поселення відкритого типу доби раннього заліза — першого тисячоліття н. е. Розташоване за 0,3 км на південь від південно-західної околиці с. Діброва. За 0,7 км на схід проходить ґрунтова дорога Діброва—Мелені, вкрита кам'яним відсівом. Вздовж північного краю поселення проходить ґрунтова дорога Діброва—Граби. Із західного краю знаходиться звалище сучасного побутового та будівельного сміття та покинутий кар'єр для видобутку піску (рис. 6).

Поселення розташоване на терасоподібному підвищенні північного краю заболоченої низовини. Поверхня задернована і частково зайнята чагарниками. Північний край поселення частково вкритий сосновим лісом. Загальна площа поселення становить 0,77 га.

У межах пошукових шурфів зафіксовано наступну стратиграфію: верхній шар 0—0,3 м — сірий гумусований супісок зі знахідками ліпної кераміки та кременю; нижче — шар сірого плямистого материкового супіску без знахідок. З культурного шару поселення походять знахідки відщепу із темно-сірого кременю, фрагменти стінок ліпних посудин, які за ознаками складу гончарної маси, способу формування полого тіла, обробки поверхні, випалення та ін., можуть бути віднесені до старожитностей доби раннього заліза — I тис. н. е. Слід відзначити, що в пошуковому шурфі № 96 зафіксовано 5 уламків стінок ліпних посудин, що може свідчити про те, що безпосередньо поруч можуть розташовуватися залишки археологічного об'єкту, з яким пов'язані вказані знахідки (рис. 7).

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ДІБРОВА 4

Курганна група з чотирьох насипів розташована на півдні, майже впритул до південно-східної околиці с. Діброва. Зі сходу на захід через курганну групу проходить ґрунтова дорога з села до лісу. З південного заходу від курганної групи знаходиться велике озеро, позначе-

Рис. 6. Діброва 3. Поселення відкритого типу доби раннього заліза (I тис. н. е.). Фото з півдня

не на топографічних картах, проте на сьогодні воно повністю заросло травою й чагарниками і не має вільних ділянок води (рис. 1).

Курганна група займає невисоку похилу берегову терасу озера. Загальна площа курганної групи становить 0,32967 га. Поверхня нині зайнята лісом та чагарниками.

Курганний насип № 1 висотою 0,5 м та діаметром 3 м.

Курганний насип № 2 висотою 0,5—0,6 м і діаметром 5 м.

Курганний насип № 3 висотою 0,5—1 м і діаметром 4 м.

Курганний насип № 4 висотою 0,4 м і діаметром 5 м.

ОКРЕМИЙ КУРГАН ДІБРОВА 5

Курган розташований у лісі, за 0,8 км на південь від південно-східної околиці села Діброва (рис. 1). З північного краю кургану проходить ґрунтова лісова дорога. На відстані близько 20—30 м на північ від кургану знаходиться велике лісове озеро, яке здебільшого вже заросло, а в західній частині має велику ділянку вільної від заростей водної площі. Топографічно насип знаходиться на береговій терасі лісового озера.

Курганний насип має напівсферичну форму висотою 0,7—1,2 м та діаметром 8 м.

ОКРЕМИЙ КУРГАННИЙ НАСИП ДІБРОВА 6

Курганний насип знаходиться за 1 км на південь від південно-східного краю с. Діброва, на західному краю лісу та поля, яке донедавна розорювалось (рис. 1). За 0,5 км на захід проходить ґрунтова дорога із кам'яним відсівом Діброва—Мелені. За 0,2 км на північний схід знаходиться велике лісове озеро. Топографічно курган розташований на рівнині.

Форма напівсферична, висота насипу 0,4 м, діаметр 3 м.

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ДІБРОВА 7

Курганний могильник із двох насипів розташований за 0,8 км на південний захід від південно-західного краю с. Діброва. З північного краю могильника проходить ґрунтова дорога

Рис. 7. Діброва 3. Фрагменти стінок ліпних посудин доби раннього заліза (I тис. н. е.)

Діброва—Граби. За 1,2 км на схід проходить ґрунтова дорога Діброва—Мелені. За 0,2 км на південний захід розташоване природне заболочене озеро, яке було штучно поглиблене (рис. 1). Вийнятий з озера ґрунт складений окремим горбком висотою до 3 м на березі озера. Територія могильника задернована і частково зайнята чагарниками. З півночі вона примикає до лісового масиву.

Курган № 1 напівсферичної форми висотою 0,5 м і діаметром 6 м.

Курган № 2 напівсферичної форми висотою 1,3 м та діаметром 12 м. У насипі кургану відзначено велику кількість грабіжницьких ям. Деякі з них зроблені зовсім недавно.

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ДІБРОВА 8

Курганна група із п'яти насипів знаходиться за 0,3 км на південний захід від південно-західної околиці с. Діброва. За 0,1 км на південь проходить ґрунтова дорога Діброва—Граби, за 1,2 км на схід проходить ґрунтова дорога із кам'яним відсівом Діброва—Мелені (рис. 1).

Могильник розташований на вершині піщаної дюни, зайнятої лісом. Загальна площа могильника становить 0,0004 га. Насипи напівсферичної форми.

Курган № 1 заввишки 0,5 м і діаметром 3 м.

Курган № 2 заввишки 1,3 м і діаметром 7 м.

Курган № 3 заввишки 1,5 м і діаметром 7 м.

Курган № 4 заввишки 1,7 м і діаметром 8 м.

Курган № 5 заввишки 1 м і діаметром 3 м.

ОКРЕМИЙ КУРГАННИЙ НАСИП ДІБРОВА 9

Могильник розташований за 0,5 км на схід від східної околиці с. Діброва. Неподалік на захід від нього розташоване сільське діюче кладовище. Повз курган проходить лісова ґрунтова дорога. Насип розташований у лісі на дюнному підвищенні, на якому помітні сліди використання його в якості військового полігону (западини окопів та ін.) (рис. 1).

Висота кургану — 0,9 м, діаметр — 8 м.

ОКРЕМИЙ КУРГАННИЙ НАСИП ДІБРОВА 10

Могильник розташований за 1 км на схід від східної околиці с. Діброва. Поруч із ним проходить ґрунтова лісова дорога (рис. 1). Насип розташований на дюнному підвищенні посеред лісового масиву, на якому добре збереглися чисельні западини від окопів та бліндажів другої половини ХХ ст., які, вірогідно, використовувались для військових навчань із використанням бронетанкової техніки.

Висота кургану становить 1 м, діаметр — 15 м.

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ДІБРОВА 11

Курганна група з трьох насипів розташована за 1,1 км на схід від східної околиці с. Діброва. Поруч із групою проходить декілька лісових доріг у різних напрямках (рис. 1). Насип розташований посеред лісового масиву на дюнному підвищенні, на якому добре збереглися чисельні западини від окопів, бліндажів другої половини ХХ ст., які, вірогідно, використовувались для військових навчань із використанням бронетанкової техніки. Загальна площа могильника становить 0,005 га.

Курган № 1 висотою 1,2 м та діаметром 5 м.

Курган № 2 висотою 1,2 м та діаметром 6 м.

Курган № 3 висотою 1—1,5 м та діаметром 7 м.

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ДІБРОВА 12

Група складається з восьми насипів, які розташовані за 1,2 км на схід від східного краю села Діброва, в лісовому масиві. Повз курганну групу проходить ґрунтова дорога (рис. 1). Загальна площа групи становить 0,6 га.

Курган № 1 висотою 0,7 м і діаметром 8 м.

Курган № 2 висотою 0,6 м і діаметром 7 м.

Курган № 3 висотою 1 м та діаметром 9 м.

Курган № 4 висотою 0,5 м і діаметром 6 м.

Курган № 5 висотою 1 м і діаметром 6,5 м. У центрі насипу зафіксовано стару грабіжницьку яму.

Курган № 6 висотою 0,5 м і діаметром 6 м.

Курган № 7 висотою 0,4 м і діаметром 3 м.

Курган № 8 висотою 0,3 м і діаметром 3 м. У центральній частині насипу зафіксовано стару грабіжницьку яму.

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ДІБРОВА 13

Група із двох насипів знаходиться за 1 км на схід від східного краю с. Діброва. Повз групу проходить ґрунтова лісова дорога (рис. 1). Насип розташований на дюнному підвищенні посеред лісового масиву, на якому добре збереглися чисельні западини від окопів та бліндажів другої половини ХХ ст., які, вірогідно, використовувались для проведення військових навчань із залученням бронетанкової техніки.

Курган № 1 висотою 1 м і діаметром 9 м. У центрі насипу відзначено сліди грабіжницької ями.

Курган № 2 висотою 0,6 м та діаметром 6 м. У центрі курганного насипу відзначено сліди старої грабіжницької ями.

ОКРЕМИЙ КУРГАННИЙ НАСИП ДІБРОВА 14

Насип розташований за 0,2 м на схід від східного краю с. Діброва, на краю ліса та поля, яке тягнеться до села. Повз насип проходить ґрунтова дорога з села до лісу (рис. 1).

Висота насипу становить 1,2 м, діаметр складає 7 м.

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ВИНАРІВКА 1

Курганна група із трьох насипів знаходиться за 1,5 км на південь від с. Винарівка Коростенського р-ну Житомирської обл. За 0,5 км на захід проходить ґрунтова дорога Винарівка—Мелені із кам'яним відсівом (рис. 1). Повз курганну групу проходить ґрунтова лісова дорога. Насипи задерновані і знаходяться на відкритому від дерев просторі поруч із лісом.

Курган № 1 висотою 1,2 м та діаметром 8 м.

Курган № 2 висотою 1 м та діаметром 8 м.

Курган № 3 висотою 1 м та діаметром 9 м.

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ВИНАРІВКА 2

Група розташована за 1,2 км на південь від с. Винарівка. За 0,2 км на захід проходить ґрунтова дорога із кам'яним відсівом Винарів-

ка—Мелені (рис. 1). Поруч проходить ґрунтова лісова дорога.

Курган № 1 висотою 0,5 м і діаметром 3 м.

Курган № 2 висотою 0,7 м та діаметром 5 м.

ОКРЕМИЙ КУРГАН ГРАБИ 1

Курган знаходиться за 1,8 км на північ від с. Граби Коростенського р-ну Житомирської обл. За 0,2 км на південний схід проходить ґрунтова дорога Діброва—Граби. Розташований на рівнинній місцевості на межі лісового масиву та поля, яке донедавна розорювалось (рис. 1).

Висота кургану становить 1,5 м, діаметр 9 м. В центрі насипу росте старий дуб.

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ГРАБИ 2

Група із двох насипів розташована за 2 км на північ від с. Граби. За 0,25 км на схід проходить ґрунтова дорога Діброва—Граби (рис. 1). Кургани знаходяться на межі лісового масиву та поля, яке донедавна розорювалось.

Курган № 1 мав висоту 0,5 м і діаметр 3 м.

Курган № 2 мав висоту 0,7 м і діаметр 5 м.

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ГРАБИ 3

Група із чотирьох насипів розташована за 2,3 км на північ від с. Граби, за 0,4 км на схід проходить ґрунтова дорога Діброва—Граби (рис. 1). Насипи знаходяться на межі лісового масиву та відкритого поля, яке донедавна розорювалось.

Курган № 1 висотою 0,8 м та діаметром 5 м.

Курган № 2 висотою 0,4 м та діаметром 3 м.

Курган № 3 висотою 0,4 м та діаметром 3 м.

Курган № 4 висотою 0,5 м та діаметром 4 м.

У результаті обстеження ділянки, яка відводиться під розбудову Стремигородського гірничозбагачувального комбінату, було виявлено три поселення відкритого типу доби бронзи — пізнього середньовіччя, а також 19 курганних некрополів із загальною кількістю курганів — 41. В курганних групах нараховується від одного до 8 насипів.

В цілому слід відзначити досить слабку насиченість пам'ятками поселенського типу, практично повну відсутність великих довготривалих поселень із значною насиченістю культурного шару, що можна, певною мірою, пояснити розташуванням ділянки на вододілі. Серед курганних могильників прослідковується значна кількість груп із одного або кількох курганів. Певною мірою це може бути пояснено незначними за потужністю поселенськими структурами, до яких тяжіють курганні групи. Також це може бути спричинене результатами антропогенної діяльності людини, внаслідок якої незначні за розмірами насипи, які були зведені із легкого за механічним складом ґрунту, було знищено. З огляду на це, особливу увагу під час майбутніх розкопок вказаних груп

слід звернути на дослідження міжкурганного простору.

Пясецький В.К. Нові пам'ятки тшинецької культури в Хмельницькій і Житомирській областях // Археологія. — 1973. — № 11. — С. 69—72.

Русанова И.П. Археологические памятники второй половины I тыс. н. э. на территории древлян // СА. — 1958. — № 4. — С. 33—46.

Русанова И.П. Территория древлян по археологическим данным // СА. — 1960. — № 1. — С. 63—69.

Русанова И.П. Славянские древности VI—IX вв. между Днепром и Западным Бугом. — М., 1973. — 100 с. (// САИ. — Вып. Е1-25).

А. В. Петраускас

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ БЛИЗ с. СТРЕМИГОРОД ЖИТОМИРСКОЙ обл.

В статье представлены результаты работ по археологическому обследованию территории, которая планируется под строительство горно-обогатительного комбината. Топографически она представляет собой преимущественно сильно заболоченную и заросшую лесом местность на водоразделе рек. Вероятно, этим можно объяснить тот факт, что большинство предыдущих археологических разведок прошло мимо этой территории.

В результате проведенных работ было выявлено три поселения открытого типа, 19 курганных некрополей с общим количеством насыпей — 41. Общей характерной чертой археологических памятников этого микрорегиона можно считать отсутствие стационарных долговременных поселений с мощными культурными наслоениями и, соответственно, крупных курганных групп, которые им соответствуют.

К л ю ч е в ы е с л о в а: курган, поселение, водораздел, культурный слой.

A. V. Petrauskas

ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS NEAR STREMIGOROD VILLAGE OF ZHYTOMYR REGION

The article presents the results of the archaeological survey on the territory that is planned for building of Mining and Processing Plant. Topographically it is a very swampy and forested area in the watershed. Perhaps this can be explained by the fact that most of the previous archaeological investigations passed this area.

As a result of this work it was revealed 3 open type settlements, 19 cemeteries with a total of embankments — 41. The common feature of the archaeological sites of the micro-region is the lack of long-term steady-state settlements with powerful cultural layers and, accordingly, large groups of burial mounds to which they correspond.

Key words: burial mound, settlement, watershed, cultural layer.

Одержано 9.11.2015